

TÜRK DÜNYASI KADIN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ JOURNAL OF TURKIC WORLD WOMEN STUDIES

Dergi web sayfası: <https://turkicworldwomen.com/index.php/pub>
Journal homepage: <https://turkicworldwomen.com/index.php/pub>

Doi: 10.5281/zenodo.17477095

Araştırma Makalesi • Research Article

Sovyet Modernleşmesinden Post-Sovyet Döneme: Özbekistan'da Kadın Kimliğinin Tarihsel Dönüşümü

*From Soviet Modernization to The Post-Soviet Era: The Historical
Transformation of Women's Identity in Uzbekistan**

Elif YILMAZ¹

Özet

Bu çalışma, Sovyetler Birliği döneminden günümüze kadar Özbekistan'da kadın kimliğinde yaşanan dönüşümü tarihsel ve sosyolojik bir perspektifle ele almaktadır. Sovyet modernleşme politikaları, kadınların eğitim, istihdam ve kamusal hayata katılımını teşvik ederek toplumsal görünürlüklerini arttırmış; ancak bu süreç, geleneksel değerlerle çatışan yeni bir kadın kimliği dayatmasını da beraberinde getirmiştir. 1991'deki bağımsızlık sonrası dönemde kadın kimliği, ulus inşa süreci çerçevesinde yeniden şekillenmiş; modernleşme talepleri ile geleneksel İslami normlar arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda kadınlar, hem kamusal hem özel alanda çelişkili rollerle karşı karşıya kalmışlardır. Araştırma, tarihsel analiz ve nitel içerik incelemesi yöntemleriyle yapılandırılmış; resmî raporlar ve literatür taraması temelinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, Özbek kadınının kimliğinin geçmişten günümüze süreklilikler ve kırılmalarla şekillendiğini ve günümüzde hâlâ dönüşüm sürecinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Dönüşüm, Modernleşme, Sovyet Politikaları, Kadın Kimliği, Özbek Kadını.

Abstract

This study examines the transformation of women's identity in Uzbekistan from the Soviet era to the post-independence period, employing a historical and sociological perspective. During the Soviet period, state-led modernization policies promoted women's participation in education, employment, and public life, enhancing their visibility in the public sphere. However, these policies often conflicted with traditional cultural norms, leading to tensions in gender roles. Following independence in 1991, Uzbekistan's nation-building efforts sought to redefine national identity, balancing modernist aspirations with traditional Islamic values. This duality resulted in women navigating complex roles in both public and private spheres. Utilizing historical analysis and qualitative content analysis methods, this research draws upon official reports and literature reviews. Findings indicate that Uzbek women's identities have been shaped by both continuities and disruptions over time, reflecting an ongoing process of transformation influenced by political, cultural, and social factors.

Keywords: Sociocultural Transformation; Modernization; Soviet Policies; Women's Identity; Uzbek Women.

Giriş

Kadın kimliğinin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümler, yalnızca toplumsal yapıların değil, aynı zamanda siyasal ideolojilerin, kültürel kodların ve modernleşme süreçlerinin de yansımalarını taşımaktadır. Bu bağlamda Özbekistan, özellikle Sovyetler Birliği döneminden itibaren kadın kimliğinde yaşanan kırılmalar ve sürekliliklerin gözlemlenebileceği önemli örneklerden biridir. Sovyet dönemiyle başlayan modernleşme hamleleri ve toplumsal yeniden yapılandırma süreçleri, kadınların toplumsal konumlarını dönüştürürken; bağımsızlık sonrası dönemde bu dönüşüm, farklı sosyo-kültürel ve politik

* Makale geliş tarihi / Received date: 01.06.2025 Makale kabul tarihi / Accepted date: 13.09.2025

¹ Doktora Öğrencisi, Samsun Üniversitesi, Samsun, Türkiye/ elifyilmaz3836@gmail.com/ ORCID ID: 0000-0001-9903-8946

dinamiklerle yeniden şekillenmiştir.

Bu çalışma, Sovyetler Birliği'nin ideolojik modernleşme politikalarının ve bağımsızlık sonrası Özbekistan'ın ulus inşa sürecinin kadın kimliği üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Orta Asya'nın stratejik merkezinde yer alan Özbekistan, tarihsel olarak hem Çarlık Rusya'sının hem de Sovyet rejiminin merkezîyetçi ve dönüştürücü politikalarına sahne olmuş; bu süreçler, özellikle kadınların toplumsal rollerinde derin yapısal değişimlere yol açmıştır. Sovyet modernleşmesi, kadınların eğitim, istihdam ve siyasal hayata katılımını teşvik eden politikalarla şekillense de, bu dönüşüm çoğu zaman yerel kültürel kodlarla çatışmış ve kimliksel ikilemlere neden olmuştur.

1991'de bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte Özbekistan, ulusal kimliğini yeniden inşa etme sürecine girmiştir. Bu süreçte kadın kimliği, bir yandan geleneksel İslamî değerlerle şekillenirken, diğer yandan modern ulus-devlet söyleminin dayattığı yeni rollerle karşı karşıya kalmıştır. Her ne kadar devlet, kadın hakları bağlamında hukuki düzenlemeler yaparak modernleşmeyi desteklemeye çalışsa da, toplumsal cinsiyet eşitliği uygulamada sınırlı kalmış; kadınlar hâlen ataerkil yapılar içinde ikincil rollerle tanımlanmaya devam etmiştir.

Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, Sovyet ve post-Sovyet dönemlerdeki toplumsal dönüşümlerin kadın kimliği üzerindeki etkilerini tarihsel süreklilik ve kırılmalar bağlamında analiz etmektir. Ayrıca, kadınların bu süreçlerde geliştirdikleri öznel deneyimler ve toplumsal mücadele pratikleri de incelenerek, Özbekistan'daki kadın kimliğinin evrimine dair özgün bir akademik katkı sunulması hedeflenmektedir.

1. Tarihsel Arka Plan

Özbekistan, Orta Asya'nın jeopolitik açıdan en stratejik ülkelerinden biri olup; kuzeyde ve kuzeybatıda Kazakistan, kuzeydoğuda Kırgızistan, güneydoğuda Tacikistan, güneybatıda Türkmenistan ve güneyde Afganistan ile sınır komşusudur. Bu merkezi konumu, ülkeyi bölgesel ekonomik ve politik etkileşimlerde kilit bir aktör haline getirmektedir. İdari açıdan 12 vilayet ve 1 özerk cumhuriyetten oluşan Özbekistan, Taşkent başta olmak üzere Semerkand, Buhara, Fergana, Andican, Namangan, Surhanderya, Sirderya, Kaşkaderya, Cizzak, Harezmi ve Nevai gibi tarihi ve kültürel açıdan zengin merkezlere sahiptir. Özbekistan'ın ekonomisinde tarım sektörü merkezi bir yer tutmaktadır. Orta Asya Türk cumhuriyetleri içinde topraklarının büyük kısmını sulayabilen nadir ülkelerden biri olması, tarımsal üretimde çeşitlilik ve verimlilik sağlamaktadır. Bu durum, özellikle pamuk, tahıl ve meyve-sebze üretiminde ülkeyi öne çıkarmaktadır. Tarım altyapısının geniş alanlara yayılması ve sulama kanallarının etkin kullanımı, Özbekistan'ı sadece kendi kendine yeten değil, aynı zamanda ihracat potansiyeli yüksek bir tarım ülkesi haline getirmiştir. Ancak tarım sektöründeki bu güçlü konuma rağmen, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi ve çevresel denge açısından atılması gereken adımlar da önemini korumaktadır (Çığır, 2010, 5-7; Bahar, 1994, 239; Doğanay, 1995, 49; Glenn, 1996, 8). Bu bağlamda, iklim krizinin bölgesel tarım üzerindeki etkileri ve çevresel sürdürülebilirlik politikalarının güçlendirilmesi, Özbekistan'ın ekonomik yapısını uzun vadede koruması açısından hayati önemdedir.

Özbekistan'ın jeopolitik konumu, zengin doğal kaynaklara sahip oluşu, etnik çeşitliliği ve kültürel zenginliği, bu ülkenin tarih boyunca bölgesel ve küresel güçlerin ilgisini çekmesine neden olmuştur. Özellikle 1917 Rus Devrimi öncesinde Rusya İmparatorluğu'nun yayılmacı politikaları çerçevesinde Özbekistan'a yönelik müdahaleleri yoğunlaşmış, bu doğrultuda 18. yüzyıldan itibaren başlayan nüfuz kurma girişimleri 19. yüzyılda sistematik bir işgale dönüşmüştür (Bocutoğlu, 1998, 17). Bu işgal süreci, yalnızca siyasal bağımsızlığı değil, toplumsal yapıyı ve kültürel kimliği de dönüştüren uzun vadeli etkiler bırakmıştır. Özellikle kadın kimliğinin biçimlenmesinde bu dış müdahalelerin belirleyici etkileri, ilerleyen dönemlerde daha görünür hale gelmiştir.

20. yüzyılın başlarında, Batı Türkistan'ın geneliyle paralel biçimde, Özbekistan da önemli demografik dönüşümler yaşamıştır. Rus işgali sürecinde yaşanan bu dönüşümler arasında, kırsal alanlar ile şehirlerarasındaki nüfus dengesizliği, artan yoksulluk oranları yoğun göç hareketleri ve nüfusun cinsiyete göre eşitsiz dağılımı gibi dinamikler dikkat çekmektedir. Rus hâkimiyeti altında, Özbekistan'ın coğrafi sınırları da çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikler, çoğunlukla bölgedeki farklı etnik grupların birleşerek siyasal veya sosyal isyanlar çıkarmasını önlemeye yönelik, ayrıştırıcı veya bütünlleştirici politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda, Kazak kökenli Karakalpak halkına özerklik verilmiş ve Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur. Ayrıca, Tacikistan'ın belirli bölgeleri Özbekistan

sınırlarına dâhil edilerek sınırlar yeniden yapılandırılmıştır (Özdoğan, 1994, 26). 1917 yılında Çarlık Rusya'sının yıkılması ve ardından Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte, Orta Asya'da siyasi ve idari yapılar yeniden şekillendirilmiştir. Bu kapsamda Özbek topraklarında da yeni sınır düzenlemelerine gidilmiş, Sovyet ideolojisine uygun bir bölge yapılanması oluşturulmuştur. Böylece Özbekistan, sadece siyasi haritada değil, toplumsal ve kültürel hafızada da yeni bir yapıya bürünmüştür. Bu yeniden yapılanma süreci, ilerleyen yıllarda kadın kimliğinin de devlet politikaları doğrultusunda yeniden inşa edilmesinde zemin hazırlamıştır.

Rus işgali, Özbekistan'ın tarihsel gelişim sürecinde derin ve kalıcı izler bırakmış önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü Özbek halkı, yaklaşık bir buçuk asır boyunca Rus hâkimiyeti altında yaşamış ve bu süreçte hem sosyo-kültürel yapıları hem de demografik dengeleri önemli ölçüde değişmiştir. Özellikle Sovyetlerin izlediği sömürgeci politikalar doğrultusunda, yerel halk sistematik olarak geri plana itilmiş; tarım arazileri, üretim araçları ve eğitim olanakları gibi temel kaynaklar üzerinde Özbeklerin söz hakkı azaltılmıştır. Bu politikalar sonucunda, Özbek halkı kendi topraklarında azınlık konumuna düşmüş; demografik yapı, Rus yerleşimciler lehine değiştirilmiştir (Çığır, 2010, 21).

Bu süreç, sadece nüfusun yapısını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda sosyal hiyerarşide ve kimlik inşasında derin yaralar açmıştır. Rus yerleşimcilerin üstün tutulduğu yönetim sistemleri, yerel kültürün ve geleneklerin zayıflamasına yol açmış; Özbeklerin kamusal ve ekonomik alandaki temsil oranları ciddi biçimde azalmıştır. Bu durum, toplumsal dayanışma ve aidiyet duygusunun zedelenmesine neden olmuş ve uzun vadede yerel halkın kimlik bilincinde karmaşık etkiler yaratmıştır. Özbekistan'ın tarihsel gelişim sürecinde yaşanan bu demografik ve sosyo-kültürel dönüşümler, yalnızca ülkenin toplumsal yapısını değil, aynı zamanda kadın kimliğinin biçimlenmesini de köklü bir şekilde etkilemiştir. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde yürürlüğe konan modernleşme politikaları, geleneksel ataerkil yapıyla çatışarak kadınları yeni bir toplumsal rolün içine çekmiştir. Kadınların aile içindeki geleneksel konumlarından çıkarılıp eğitim, istihdam ve kamu yaşamına dâhil edilmeleri, Özbek kadınının tarihsel kimliğinde önemli kırılmalar yaratmıştır. Bu bağlamda, Sovyet modernleşme süreci sadece bir toplumsal mühendislik projesi değil, aynı zamanda kadın kimliğinin yeniden tanımlandığı kritik bir dönem olmuştur. Bu dönemde, devlet politikalarıyla desteklenen kadınların kamusal alana katılımı, hem sosyal hem de ekonomik dönüşümlerin hızlanmasına yol açmış; kadınların statüsü yeniden şekillenmiştir. Ancak bu süreç, geleneksel değerlerle modern devlet anlayışı arasında bir gerilim yaratmış, Özbek kadınının hem yeni roller üstlenmesi hem de ataerkil normlar içinde kalması zorunlu bir paradoks haline gelmiştir.

2. Sovyet Modernleşme Döneminde Özbek Kadın

Sovyet modernleşme dönemi, Orta Asya halkları için yalnızca siyasi bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinde köklü değişimlerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Özbekistan özelinde, 1920'lerden itibaren Sovyetler Birliği'nin uyguladığı modernleşme politikaları, kadınların kamusal alana katılımını artırmayı, onları eğitim ve üretim süreçlerine entegre etmeyi amaçlayan ideolojik bir proje olarak şekillenmiştir. Bu dönüşüm, Özbek kadınları için hem özgürleştirici fırsatlar hem de devlet denetimi ve ideolojik sınırlamalarla çelişkili bir yapı arz etmiştir. İslam hukukunun ve dini normların kadınların sosyal statüsü üzerinde belirleyici olduğu geleneksel Özbek toplumunda, Sovyet laiklik ilkeleri bu etkileri azaltma hedefiyle hareket etmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde ise Özbekistan, bir yandan ulusal mevzuatla kadın haklarını güvence altına almaya çalışırken, diğer yandan uluslararası sözleşmelerle uyum süreci içinde kadınların sosyal, ekonomik ve siyasi yaşamda eşitliğini sağlamayı amaçlamıştır. Bu çalışmada, kadın kimliğinin tarihsel dönüşümü; din, hukuk, eğitim ve toplumsal yapı gibi belirleyici alanlar çerçevesinde ele alınacaktır. Ayrıca analiz sürecinde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), CEDAW, BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 6. Periyodik Raporuna ilişkin sonuç gözlemleri, Dünya Bankası'nın Birleşik Krallık hükümetinin mali desteğiyle hazırladığı Özbekistan Ülke Cinsiyet Değerlendirme Raporu (CGA), "Women and the World of Work in Uzbekistan" raporu gibi uluslararası belgelerden de yararlanılacaktır. Bu belgeler, çalışmaya hem güncel veriler hem de kavramsal çerçeve açısından yön vererek; kadın kimliğinin çok katmanlı dönüşümünü anlamada önemli bir referans noktası sunacaktır. Bu sayede Özbek kadınlarının toplumsal konumunun tarihsel süreklilik ve kırılmalar içindeki seyrine daha derinlikli bir bakış geliştirilecektir.

Kadın kimliğinin tarihsel dönüşümünü anlamak, yalnızca sosyolojik ve kültürel analizlerle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda hukuki çerçeve ve yapısal değişimlerin de dikkatle incelenmesini

gerektirmektedir. Sovyet döneminde devlet eliyle şekillenen toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların kamusal yaşama katılımını artırmayı hedeflese de, bu süreçte uygulanan politikalar çoğu zaman üstten inme ve ideolojik bir biçimde yürütülmüştür. Bağımsızlık sonrası dönemde ise bu yapıdan kopuş, yalnızca siyasi değil aynı zamanda hukuki bir yeniden yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Kadınların toplumsal konumunu belirleyen temel kurumsal mekanizmalardan biri olan hukuk sistemi, bu nedenle hem kadın haklarının tanımlandığı hem de bu hakların yerel normlarla nasıl çeliştiğinin gözlemlenebileceği bir alan olarak önem kazanmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın bir diğer önemli odağını da Özbekistan'daki hukuk sisteminin dönüşümü ve bu dönüşümün kadınların hak ve özgürlüklerine etkisi oluşturmaktadır.

Orta Asya'nın Sovyetler Birliği'ne ilhakından önceki dönemde, bölgede temel hukuk sistemi olarak İslam Şeriatı uygulanmaktaydı. Bununla birlikte, yerel yaşam pratiklerinde örf ve adet hukukunun da etkisi hissedilmekteydi. Ancak, günümüz Özbekistan coğrafyasını kapsayan yerleşik alanlarda şeriat hukuku, geleneksel uygulamalara kıyasla daha belirleyici bir konumdaydı. Sovyet yönetiminin bölgeyi egemenliği altına almasıyla birlikte bu yapıda köklü dönüşümler yaşandı. Sovyet ideolojisi, İslam'ı gerici, bireysel hak ve toplumsal ilerleme önünde bir engel olarak değerlendirdi. Din, özellikle kadınların konumu üzerinden eleştirildi; sünnet, oruç gibi dini pratikler "ilkel" ve "uygarlık dışı" alışkanlıklar olarak damgalandı. Bu bağlamda, Sovyet rejimi İslam'ı modernleşmenin önünde bir tehdit olarak konumlandırarak kamusal alandaki etkisini sınırlandırmaya yönelik politikalar benimsedi (Exnerová, 2008, 32). 1917 Devrimi'nin ardından Sovyet yönetimi, ilk etapta İslam'ı hukuk sisteminden tedrici biçimde ayırmaya yönelmiş, zamanla bu yaklaşım dini tamamen kamusal yaşamdan dışlamaya evrilmiştir. Bu dönüşümün gerekçelerinden biri, Sovyet liderliğinin kadınların toplumsal eşitliği hedefinin İslam ile bağdaşmadığı inancıdır. Ancak bazı araştırmacılar, bu politikanın yalnızca kadın haklarıyla sınırlı olmadığını, arka planda daha stratejik hedeflerin bulunduğunu ileri sürmektedir. Özellikle, geleneksel yapılar içinde görünürlüğü düşük olan kadınların, Sovyet rejimi tarafından "yeni" ve "bağlı" bir toplumsal sınıf olarak inşa edilmek istendiği öne sürülmektedir. Bu anlamda, kadınların özgürleştirilmesi söylemi, ideolojik ve politik bir araç haline getirilerek, rejime sadık, minnet duyan ve yeniden şekillendirilebilir bir kitle yaratma stratejisinin parçası olmuştur (Exnerová, 2008, 42).

Sovyetler Birliği döneminde hukuk sistemi, aile yapısında radikal değişiklikler yaratmayı hedeflemiş ve bu alanda yeni düzenlemeler getirmiştir. Ancak, hukuk kuralları ve aile yaşamı arasındaki etkileşim karmaşık bir süreç olmuştur; çünkü resmi yasalarla belirlenen normlar, geleneksel toplumsal yapılar ve kültürel alışkanlıklarla sık sık çelişmiştir. Bu durum, Sovyet rejiminin aile yapısına yönelik müdahalelerinin pratikte nasıl şekillendiğini anlamak için hukuk sisteminden aile yapısına geçişte önemli bir köprü oluşturur. Aileye yönelik bu müdahaleler, sadece yasal düzenlemelerle sınırlı kalmayıp, toplumsal normlar, cinsiyet rolleri ve günlük yaşam pratikleri üzerinde de derin etkiler bırakmıştır. Böylece, hukuk sistemindeki değişiklikler, aile yapısının dönüşümünü anlamada temel bir başlangıç noktası olmakla birlikte, aile içindeki dinamiklerin çok boyutlu yapısını da gözler önüne sermektedir.

Sovyet rejiminin aile yapısına yönelik ilk sistematik müdahalesi, 1917 yılında evlilik kurumunu devlet denetimi altına alan bir kararnameyle gerçekleşmiştir. Bu düzenlemeye göre yalnızca resmi olarak kayıt altına alınan evlilikler yasal kabul edilecek; evlilik, tarafların özgür iradesiyle gerçekleşecek ve her iki eşin de evlilik öncesinde başka biriyle evli olmamış olması şartı aranacaktı. Ayrıca, evlenme yaşı kadınlar için 16, erkekler için 18 olarak belirlenmişti. Ancak bu düzenleme, geleneksel ve dini temellere dayanan evlilik anlayışına sahip olan yerel halk nezdinde kabul görmedi. Toplumun değerleriyle çelişen bu uygulama, özellikle şeriat ve örfi hukukun hâlen etkili olduğu bölgelerde büyük dirençle karşılaştı. Üstelik Sovyet sisteminin ilk dönemlerindeki ikili hukuk yapısı yani geleneksel hukukla Sovyet yasalarının eşzamanlı yürürlükte olması bu reformların sahada etkili bir şekilde uygulanmasını neredeyse imkânsız hale getirdi. Sonuç olarak, her ne kadar ideolojik düzeyde radikal bir dönüşüm hedeflense de, bu ilk müdahale toplumsal düzeyde anlamlı bir dönüşüm yaratamamıştır (Kamp, 2006, 68-69). Özbekistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Sovyet dönemindeki ideolojik motivasyonlar ortadan kalksa da, modern ve demokratik bir devlet olma hedefi doğrultusunda kadın haklarını yasal güvence altına alma yoluna gitmiştir. Laiklik temelinde inşa edilen yeni devlet yapısı, hukuki düzenlemelerinde dini normlardan uzak durarak kadın-erkek eşitliğini esas almıştır. Bu yaklaşım, yalnızca Anayasa'nın 18. ve 46. maddelerinde değil; aynı zamanda Aile Hukuku, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu gibi temel yasalarda da somut karşılık bulmuştur. Böylece kadınların sosyal, hukuki ve aile içindeki konumunun güvence altına alınması, bağımsız Özbekistan'ın toplumsal modernleşme sürecinin önemli bir ayağı hâline

gelmiştir.

1998 tarihli Aile Yasası, Özbekistan’da aile yapısını düzenleyen temel yasal metinlerden biri olarak evlilik, boşanma, mal paylaşımı ve eşlerin haklarına dair kapsamlı hükümler içermektedir. Bu yasa, kadınlar için evlilik yaşını 17 olarak belirlerken, istisnai durumlarda bu sınır bir yıl aşağı çekilebilmektedir. Erkekler için evlilik yaşı ise 18 olarak sabitlenmiştir. Yasa, cinsiyet eşitliği ilkesine dayanarak hem erkeklere hem kadınlara boşanma hakkı tanır. Ancak, kadın hamileyse ya da çiftin bir yaşından küçük çocuğu varsa, erkek taraf boşanmak istese bile, kadının rızası olmadan boşanma gerçekleşemez; bu durum kadınların yasal güvencesini artıran önemli bir sınırlamadır. Boşanma sonrasında, çocuk bakımını üstlenen veya hamile olan kadın eş, nafaka talebinde bulunma hakkına sahiptir. Ayrıca, evlilik süresince edinilen mallar üzerindeki mülkiyet eşitliği ilkesi doğrultusunda, her iki eş de mal varlığı üzerinde eşit hakka sahiptir. Bu düzenlemeler, hem kadın haklarının hem de aile içi sorumlulukların dengeli biçimde tanımlandığı modern bir aile hukuku yapısına işaret etmektedir (Asian Development Bank, 2008, 29) .

Müslüman hukuk sistemi altında kadınların boşanma hakkı, erkeklere kıyasla oldukça sınırlıydı. Bu nedenle, Sovyetler döneminde getirilen medeni hukuk düzenlemeleri, özellikle kadınlara boşanma hakkı tanınması açısından, birçok Özbek kadını tarafından olumlu karşılandı. Yeni sistemde boşanma süreci oldukça basitleştirilmişti; kadınlar mahkemeye başvurarak genellikle olumlu yanıt alabiliyordu. Çocuk sahibi olmayan çiftler için süreç daha kolay ilerlerken, çocuk varsa velayet çoğunlukla anneye veriliyordu. Ancak bu hukuki hakka rağmen, Müslüman geleneklerin toplumsal hayatta hâlâ güçlü bir biçimde varlığını sürdürmesi, boşanmayı sosyal olarak hoş karşılanmayan bir davranış haline getirmekte, bu da kadınların bu haktan yararlanma oranını düşürmektedir. Dolayısıyla, Sovyet yasal reformları kadınlara hukuki imkânlar sunmuş olsa da, geleneksel yapılar bu hakların yaygın kullanımını sınırlı kılmıştır (Wani & Lone, 2012, 87).

Özbekistan’ın Sovyetler Birliği’nden bağımsızlığını kazanmasının ardından hukuk sistemi alanında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Sovyet hukukundan kopuş süreci, ulusal hukuk yapısının oluşturulması ve modern hukuk normlarının yerleştirilmesiyle şekillenmiştir. Bu süreçte, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında uluslararası sözleşmelerin benimsenmesi önemli bir rol oynamış, ancak yerel gelenekler ve dini normlarla uyum sağlama gerekliliği hukuk uygulamalarında zorluklar yaratmıştır. Yeni hukuk sistemi, kadınların medeni haklarını genişletme yönünde ilerleme kaydederken, bu normların toplumsal düzeyde benimsenmesi ve uygulanması süreci halen devam etmektedir. Böylece, hukuk alanındaki dönüşüm, Özbek kadınlarının haklarının korunması ve güçlendirilmesi için hem fırsatlar hem de engeller barındıran karmaşık bir evrim sürecini temsil etmektedir.

Özbekistan’da kadın hakları yalnızca ulusal mevzuatla değil, ülkenin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle de koruma altına alınmıştır. Bu kapsamda en dikkat çeken metinlerden biri, Birleşmiş Milletler’in 1979’da kabul ettiği ve Özbekistan’ın 1995 yılında onayladığı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşmedir (CEDAW). Bu sözleşme, kadınların her alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmasını, ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını ve kadınların medeni, siyasal, sosyal ve ekonomik haklarının güvenceye alınmasını hedeflemektedir. CEDAW’a taraf olan devletler, özellikle çocuk yaşta evlilikleri önlemek ve kadınların birey olarak haklarını tanımakla yükümlüdür. Sözleşmede açıkça, evlenme yaşının kadın ve erkek için en az 18 yaş olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak Özbekistan iç hukukunda bu yaş sınırı, kadınlar için 17 olarak belirlenmiş ve özel durumlarda bu sınırın daha da düşürülebilmesi mümkündür. Bu durum, Özbekistan’ın CEDAW’daki yükümlülükleri ile ulusal mevzuatı arasında açık bir uyumsuzluk yaratmaktadır (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (CEDAW); Mee, 2001, 9). Bu çelişki, kadınların erken yaşta evlilikten korunmasına yönelik uluslararası standartlarla Özbek iç hukukunun henüz tam uyumlu olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, sözleşmeye taraf olmakla birlikte, uygulamada bu yükümlülüklerin ne derece yerine getirildiği tartışmalı hale gelmektedir. Bu bağlamda, yasal reformların yalnızca mevzuat düzeyinde kalmaması, uygulamada da kadınların korunmasını garanti altına alacak şekilde yeniden düzenlenmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle, ulusal mevzuat ile uluslararası yükümlülükler arasındaki uyumsuzlukların tespiti ve giderilmesi, yalnızca hukuki değil aynı zamanda politik ve toplumsal düzeyde de bütüncül bir değerlendirme gerektirmektedir. Bu kapsamda, Özbekistan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’nin 6. Periyodik Raporuna ilişkin sonuç gözlemleri, ülkenin kadınlara yönelik

mevcut politikaları, yasal düzenlemeleri ve toplumsal uygulamaları açısından çok önemli bir analiz zemini sunmaktadır.

Özbekistan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 6. Periyodik Raporuna İlişkin sonuç gözlemleri Özbekistan'ın kadınlara yönelik mevcut politikaları, yasal düzenlemeleri ve toplumsal uygulamaları açısından çok önemli bir analiz zemini sunmaktadır (<https://digitallibrary.un.org/record/3966403?ln=en&v=pdf>). Komite'nin tespit ve önerileri, Sovyet modernleşmesi ile post-Sovyet dönemde Özbek kadın kimliğinin dönüşüm süreçleri bağlamında analiz edilecektir. Komite, Aile Kanunu'nun 15. maddesinde hâlen kız ve erkek için farklı evlilik yaşları öngörülmesine dikkat çeker; kızlar için 17 yaş, erkekler için 18 yaş sınırının korunmasını ve özel durumlarda 16 yaşa kadar düşürülebilmesine izin verilmesini eleştirir. Ayrıca, kırsal bölgelerde erken evlilik, zorla evlendirme ve kız çocuklarının kaçırılarak evlendirilmeye çalışılması gibi uygulamalara hâlâ yaygın şekilde rastlandığını belirtmektedir. Yasal eşitlik hedefiyle getirilen düzenlemeler, sosyal normlarla zıtlaşmakta ve evlilik kurumunda geleneksel pratiklerin devam etmesi, reformların yerel düzeyde zorluklarla karşılaştığını bize gösterir. Bu, kadın kimliğinin devlet politikalarına indirgenen biçimde değil, yerel kültürel normlarla yeniden şekillenen katmanlı bir süreç olduğunu vurgular. “Komite, 2019 yılında Kadınların Taciz ve Şiddetten Korunması Yasası'nın kabul edilmesini ve Koruma Emirlerine ilişkin Hükümet Kararı'nı memnuniyetle karşılar. Ayrıca, 2020 yılında cinsiyete dayalı şiddete çok sektörlü yanıt için standart işletim prosedürlerinin kabul edildiğini not eder. Ancak Komite, Taraf Devlette kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddet sıklığının yüksek olmasından endişe duymaya devam etmektedir; özellikle COVID-19 karantinası döneminde aile içi şiddet vakalarında belirgin bir artış gözlenmiştir. Ayrıca Komite, zina ve tecavüz dışındaki farklı cinsiyete dayalı şiddet biçimlerini özel olarak suç sayan ceza hukuku hükümlerinin eksikliğinden ve özellikle dini/etnik azınlıklara, engellilere ya da HIV pozitif kadınlara karşı ayrımcılık yaşayan kadınların yeterli koruma görmemesinden kaygı duyar.” Özellikle şiddet alanında getirilen yasalar, modernizmin (devletin düzenleyici rolü) ve geleneksel toplumsal yapının (kadına yönelik şiddeti normalleştiren normlar) çatışmasını somutlaştırır. “Komite, Aile Kanunu'nun 15. maddesinin kızlar için 17 yaş ve erkekler için 18 yaş ayrımını hâlen içerdiğinden, ayrıca kızlar için özel durumlarda 16 yaşa kadar indirim yapılabileceği hükmünü içermesinden kaygı duymaktadır. Komite ayrıca, poligami uygulamaları, erken evlilik, zoraki evlendirme ve kız çocuklarının kaçırılarak evlendirildiği uygulamalara özellikle kırsal bölgelerde hâlen sıkça rastlandığını belirtmektedir.” Aynı zamanda Vatandaşlık Yasası'nın kabul edilmesinden Özbekistan'ı övgüyle anar ve yaklaşık 5.000 devletsiz kişinin Özbekistan vatandaşı olarak tanındığını belirtir. Ancak Komite, bu yasanın uygulanması ve iyileştirilmesi yönünde planların olup olmadığını sorgular.” Yine “Komite, sivil toplum kuruluşlarının süreçlere katılım düzeyini sorgular ve devletin bu katılımı genişletmesini, kolaylaştırmasını tavsiye eder.” (<https://digitallibrary.un.org/record/3966403?ln=en&v=pdf>). Şiddetle mücadele yasaları getirilmiş olsa da, Komite'nin belirttiği “çoğu cinsiyete dayalı şiddet biçiminin suç kapsamına alınmamış olması” uyarısı, devlet modernleşme söylemi ile toplumsal normların sınırı arasındaki uçurumu gösterir. Evlilik yaşı düzenlemesi ya da poligami karşıtı çıkarımlar, merkezi düzeyde norm koyarken, kırsal alanlardaki geleneksel uygulamaların hâlen sürdüğünü Komite de işaret etmektedir. Vatandaşlık yasası gibi ileri adımlar övgüyle anılsa da Komite'nin uygulama düzeyine dair sorgulamaları, sembolik kalmıştır. Komite'nin sonuç gözlemleri, Özbekistan'da kadın haklarının korunmasına yönelik yasal çerçevenin güçlendirilmesi gerektiğini vurgularken, bu reformların toplumsal hayata etkilerini değerlendirmek adına daha geniş ölçekli yapısal analizlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, Dünya Bankası'nın Birleşik Krallık hükümeti desteğiyle hazırladığı Özbekistan Ülke Cinsiyet Değerlendirme Raporu (CGA), yalnızca yasal düzenlemeleri değil; aynı zamanda kadınların ekonomik, sosyal ve eğitim alanlarındaki konumunu ele alarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin uygulanabilirliğine dair bütüncül bir perspektif sunmaktadır.

Dünya Bankası'nın Birleşik Krallık hükümetinin mali desteğiyle hazırladığı Özbekistan Ülke Cinsiyet Değerlendirme Raporu (CGA); Özbekistan, 2017 sonrası dönemde toplumsal cinsiyet eşitliği alanında önemli reformlara imza atarak dikkate değer bir ilerleme kaydetmiştir (<https://www.worldbank.org/>). Bu süreçte yürürlüğe giren yasal ve kurumsal düzenlemeler, kadınların hem sosyal hem de ekonomik hayata daha etkin katılımını destekleyen bir zemin oluşturmuştur. 2022'de kabul edilen yeni İş Kanunu, kadınlar için uzun süredir yürürlükte olan iş kısıtlamalarının kaldırılması ve eşit işe eşit ücret ilkesinin yasal güvenceye alınması gibi yapısal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda 2023 yılında Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerle aile içi şiddet suç olarak

tanımlanmış, failler için cezai yaptırımlar öngörülmüştür. Bu reformlar, sadece mevzuat düzeyinde değil, uluslararası değerlendirme endekslerinde de somut karşılık bulmuştur. Dünya Bankası'nın 2024 yılı Kadın, İş ve Hukuk Endeksi'nde Özbekistan, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda en fazla ilerleme kaydeden ilk beş ülke arasında yer almıştır. Eğitim ve sağlık alanındaki göstergeler de olumlu bir tabloya işaret etmektedir. 2017–2022 yılları arasında yükseköğretime kayıt oranları her iki cinsiyet için de kayda değer artış göstermiş; erkeklerde bu oran %29'a, kadınlarda ise %27,4'e ulaşmıştır. Sağlık hizmetlerine erişimin genişlemesiyle birlikte, bebek ölüm oranı 1990'da binde 34,6 iken, 2021 itibarıyla bu rakam binde 9,2'ye kadar gerilemiştir. Tüm bu gelişmeler, Özbekistan'ın toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikalarının yalnızca sembolik değil, aynı zamanda yapısal ve sonuç odaklı olduğunu göstermektedir. Ancak bu ilerlemelerin kalıcı ve kapsayıcı hâle gelmesi için uygulama düzeyinde izleme mekanizmalarının güçlendirilmesi ve toplumsal normlarla bütünleşik çözümlerin geliştirilmesi gerekmektedir (<https://www.worldbank.org/>).

Özbekistan, mevzuat ve insan sermayesi alanında önemli ilerlemeler kaydetmiş olsa da, işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri devam etmektedir. 2021 itibarıyla kadınların işgücüne katılım oranı, erkeklerin %28 gerisindedir. Genç kadınlar daha yüksek işsizlik (%15,5) ve NEET (ne eğitimde ne istihdamda) oranlarıyla (%42) karşı karşıya kalırken, kadınlar erkeklerden ortalama %34 daha az kazanmaktadır. Bu eşitsizlikler, ülke ekonomisini olumsuz etkileyip yoksulluğu artırmaktadır. Kadınlar erkeklerle eşit ekonomik katılım sağlayabilseydi, Özbekistan'ın milli geliri %29 artabilir, eşit ücret uygulamaları 700.000 kişiyi yoksulluktan çıkarabilirdi. Ancak kadınların bakım ve ev işleriyle özdeşleştirilmesi gibi yerleşik toplumsal normlar bu ilerlemeyi engellemektedir. Sorunun kökleri, STEM alanlarında eğitim eşitsizliği, sağlık hizmetlerine erişim sıkıntısı, cinsiyete dayalı şiddete karşı yetersiz koruma ve kadın liderliğinin düşük temsili gibi çok boyutludur. Tüm bu zorluklara rağmen CGA raporu, Özbekistan'ın önemli bir ilerleme zemini oluşturduğunu ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda umut verici bir gelecek vadettiğini belirtmektedir (<https://www.worldbank.org/>).

Özbek toplumunda kadınların statüsünü yalnızca modern yasalar değil, aynı zamanda dinî normlar da derinden şekillendirmiştir ve bu etki günümüzde de güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Tarihsel süreçte İslam, kadınların toplumsal konumunu belirlemede yasaların çok ötesine geçen bir otoriteye sahip olmuştur. Zira İslam, yalnızca bireyin Tanrı ile olan ilişkisini düzenleyen bir inanç sistemi değil, aynı zamanda yüzyıllardır sosyal ilişkileri ve toplumsal rollerin sınırlarını belirleyen kapsamlı bir hukuk kaynağı işlevi görmüştür.

Sovyet döneminden bağımsızlığa geçiş sürecinde devlet yasaları önemli dönüşümler yaşamış olsa da, kadınlara yönelik toplumsal beklentilerde ve dinî normlara dayalı geleneksel anlayışta köklü bir değişim yaşanmamıştır. Özellikle İslam'ın temel kaynaklarından biri olan Kur'an-ı Kerim'in "Nisa" (Kadınlar) suresi, Müslüman aile yapısında kadına ve erkeğe biçilen rolleri ayrıntılı şekilde tarif eder. Bu çerçevede, geleneksel Özbek toplumunda erkek; ailenin lideri, ekonomik kararların alıcısı ve dış dünyayla ilişki kuran birey olarak konumlandırılırken, kadın ise evin iç düzeninden ve aile bireylerinin bakımından sorumlu, daha çok özel alanda varlık gösteren bir figürdür. Bu normatif yapı, kadının sosyal hayattaki görünürlüğünü sınırlandırmakta, geleneksel kıyafetler (örneğin paranja) ve kamusal alandaki davranış kalıplarıyla kadınları belirli rollere sıkı sıkıya bağlamaktadır. Böylece, bağımsızlık sonrası dönemde hukuki çerçeve modernleşme sinyalleri verse de, dinî-kültürel kodlar kadınların statüsünü şekillendirmeye devam etmekte ve toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünü sınırlayan güçlü bir zemin oluşturmaktadır. Bu durum, modernleşme ile gelenek arasında sıkışan kadın kimliğinin Özbekistan'daki dönüşümünü anlamada temel bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Geleneksel Özbek toplum yapısında kadına biçilen roller, ataerkil değerlerle sıkı sıkıya örülüdür. Bu anlayışa göre kadın, kocasına karşı daima saygılı bir tutum sergilemeli; ona boyun eğmeli, hatta sembolik anlamda reverans yapmalıdır. Kadının erkeklerin sohbetine katılması ise uygun görülmez, çünkü bu tür sosyal etkileşimler, erkeğin otoritesini ve toplumsal hiyerarşiyi zedeleyebilecek bir tehdit olarak algılanır. Bu yaklaşımda erkek, hem aile içinde hem de kamusal yaşamda kadından üstün kabul edilir. Erkek sadece cinsiyeti nedeniyle yaş farkı gözetilmeksizin daha yüksek bir konumda değerlendirilir. Bu tür değer yargıları, kadınları edilgen ve itaatkâr rollere hapsederken, erkeklere mutlak otorite ve ayrıcalık tanır. Sonuç olarak bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğinin önünde yapısal bir engel oluşturur ve kadınların bireysel gelişimi ile toplumsal katılımını sınırlayan derin kültürel kalıpları yansıtır (Exnerová, 2008, 71).

Geleneksel Özbek toplum yapısında ailenin mutlak otoritesi babaya aittir ve bu durum, özellikle kadınların yaşamları üzerinde belirleyici bir etki yaratır. Baba, yalnızca ailenin reisi olarak değil, aynı zamanda kız çocuklarının eğitiminden, evlilik kararlarına kadar her alanda son sözü söyleyen kişidir. Bu roller, kızların bireysel tercihlerini büyük ölçüde kısıtlar; özgürlük alanlarını daraltır. Kız çocukları çoğu zaman, ailelerinin uygun gördüğü kişilerle evlendirilir ve bu evliliklerin birçoğunda kız, damadı ilk kez düğün gününde görebilir. Bu durum, evlilik kararının bireysel bir tercih değil, toplumsal bir görev olarak algılandığını gösterir. Evlilik sürecinde ise gelin için damattan bir “söz” alınması, kadının evlilik kurumuna rızasının sembolik düzeyde bile göz ardı edildiğini ortaya koyar. Boşanma hakkı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren bir başka alandır. Kadının boşanma talebinde bulunması mümkün değilken, erkek yalnızca isteği doğrultusunda evliliği sonlandırabilir. Dahası, eğer maddi gücü yeterliyse birden fazla eşle evlilik yapması da toplumsal olarak kabul görür. Bu yapı, erkeklere sınırsız haklar tanıırken, kadınları itaat ve sessizliğe mahkûm eden bir sistemin sürekliliğini yansıtır.

Bu erkek egemen aile yapısı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların yaşamın birçok alanında dezavantajlı konumda kalmasına neden olmuştur. Kadınların karar alma süreçlerindeki dışlanması ve ekonomik bağımsızlıklarının kısıtlanması, özellikle aile içi rollerdeki geleneksel sınırların pekişmesine yol açmıştır. Bu toplumsal yapının yanı sıra, ekonomik ve sosyal koşulların değişimi de kadınların hayatını doğrudan etkilemiştir. Özbekistan bağımsızlığını kazandıktan sonra devletin sosyal sübvansiyonları kademeli olarak azaltılmıştır. 1994 yılında sosyal sübvansiyonlara ayrılan devlet harcamaları %16’dan fazla iken, 2000 yılında bu oran %3’e gerilemiştir. Bu durum, daha önce devlet tarafından karşılanan kamu hizmetlerinin maliyetlerinin bireylere yüklendiği anlamına gelir. Kadınlar, özellikle sağlık hizmetlerinin artan maliyetlerinden doğrudan etkilenmiş; doğurganlık çağındaki kadınlar, hem kendi hem de çocuklarının sağlık harcamalarını karşılamakta zorlanmıştır. Bu ekonomik yük artışı, kadınların sağlık hizmetlerine erişimini zorlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda kadınların yaşam kalitesi ve toplumsal katılımını da olumsuz yönde etkilemiştir (Mee, 2001, 15). Sovyetler Birliği döneminde ise doğum yanlısı politikalar çerçevesinde kadınlara çeşitli sosyal haklar tanınmıştır. Doğum izni, otuz haftalık hamilelikten sonra başlayıp 126 gün boyunca tam ücretle devam etmekteydi. Kadınlar, emeklilik hakları korunarak üç yıl ücretsiz izin kullanabilmekteydi. Ayrıca, iki yaşından küçük çocuklara bakan kadınlara asgari ücretin %20’si tutarında aylık yardım sağlanmaktaydı. Beş veya daha fazla çocuğu olan kadınlar, erkeklere kıyasla erken emeklilik hakkına sahipti; 50 yaşında emekli olabiliyorlardı (Promfret ve Anderson, 1997, 15). Bu bağlamda, Sovyetler Birliği döneminde kadınların sosyal haklarının görece geniş olduğu, ancak bağımsızlık sonrası sosyal desteklerin önemli ölçüde azalmasıyla birlikte kadınların ekonomik ve sağlık alanlarında ciddi zorluklarla karşılaştığı görülmektedir. Sağlık ve sosyal destek politikalarındaki bu dönüşüm, kadınların toplumsal konumu üzerinde belirgin olumsuz etkiler yaratmış, ekonomik yükün artması kadınların hem bireysel yaşam kalitesini düşürmüş hem de toplum içindeki rollerini sınırlandırmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerine dayalı sosyo-ekonomik kalkınma hedeflenirken, kadınların iş gücüne katılımını artırmak için çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Ancak, aile kurumuna verilen merkezi önem ve geleneksel cinsiyet rolleri, kadınların ekonomik hayata katılımını sınırlamaya devam etmektedir. Bu bağlamda, kadınların istihdam alanındaki sorunları hem ekonomik hem de sosyal faktörlerin birleşimiyle şekillenmektedir.

Özbekistan’da kadınların emeklilik yaşı halen 55 iken erkeklerde bu sınır 60 olarak uygulanmaktadır (tradingeconomics.com, 2023). Sovyet döneminden miras kalan koruyucu sosyal politikalar, kadınlara çalışma yaşamında çeşitli haklar kazandırmış olsa da, günümüzde bu hakların ekonomik yükü büyük oranda işverenlere devredilmiştir. Özellikle doğum izni gibi uygulamalar, kadını koruma amacı taşısa da, işverenler açısından ek maliyet oluşturduğundan, kadın istihdamı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Mee, 2001: 35). Bu durum, kadınların iş gücü piyasasındaki konumunu zayıflatmakta ve toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerinin gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. ILO’nun (2020: 69) da vurguladığı gibi, toplumsal cinsiyet temelli önyargıların aşılması yalnızca hukuki değil, siyasi, ekonomik ve örgütsel düzeyde çok yönlü müdahaleleri gerektirmektedir. Öte yandan, Özbekistan’da bağımsızlık sonrası ekonomik geçiş süreci, ciddi üretim kayıpları ve artan işsizlikle birlikte, özellikle kadınlar açısından derin toplumsal sonuçlar doğurmuştur. Kadınların istihdamda karşılaştığı zorluklar artarken, çalışan kadınlar da daha kırılgan koşullar altında kalmıştır. Ülkede yüksek oranda kadın okuryazarlığı olmasına rağmen, ataerkil değerler ve geleneksel toplumsal yapı, kadınların kamusal alandaki rolünü sınırlandırmakta, cinsiyet rollerini daha da katılaştırmaktadır.

Sovyet döneminden miras kalan koruyucu sosyal politikalar ilk etapta kadınların toplumsal hayata katılımını desteklemiş görünse de, bu politikaların neoliberal geçiş sürecinde sürdürülebilirliği sorgulanmıştır. İşveren üzerindeki maliyet baskısı, kadın emeğini ikinci plana itmiş; böylece kadınların iş gücündeki temsili azalmıştır. Bu durum, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği açısından da ciddi bir geri çekilme anlamına gelmektedir. Öte yandan, yüksek okuryazarlık oranlarına rağmen, kadınların geleneksel toplumsal rollere hapsedilmesi, kamusal ve özel alan arasında derin bir ikiliği sürdürmektedir. Bu çerçevede Özbekistan örneği, post-sosyalist toplumlarda modernleşmenin, kadın kimliği üzerinde nasıl çelişkili etkiler yarattığını; yapısal reformların toplumsal normlarla çatıştığı durumlarda, cinsiyet eşitliği hedeflerinin ne denli kırılgan olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, yalnızca yasal düzenlemeler değil, aynı zamanda toplumsal bilinç dönüşümü de sürdürülebilir toplumsal cinsiyet politikalarının inşasında temel belirleyici olmaktadır.

Özbekistan hâlen ataerkil değerlerin derin şekilde içselleştirildiği, geleneksel cinsiyet rollerinin toplumsal yaşamda belirleyici olduğu bir toplumsal yapıya sahiptir. Erkeğin egemenliğine dayalı bu yapı, kadını kamusal alanda olduğu kadar özel alanda da ikincil konumda tutmaktadır. 2017 sonrası gerçekleştirilen reformlar, özellikle kadın haklarının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından umut verici adımlar sunmuş olsa da, bu reformların toplumsal zihniyetle uyumlu bir dönüşüme evrilememesi, sorunların köklü biçimde çözülmesini engellemektedir. Alan araştırmasında ortaya konan örnek, genç bireyler arasında dahi toplumsal cinsiyet rollerine dair derin kodlamaların sürdüğünü göstermektedir. Kadının çalışmasının ancak belirli mekânsal ve cinsiyet temelli sınırlar içinde kabul edilebilir görülmesi, toplumsal dönüşümün yalnızca hukuki değil, kültürel düzeyde de mücadele gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, kadınların düşük ücretli sektörlerde yoğunlaşması ve kırsal emekte artan görünürlüğü, ekonomik katılımın niceliksel olarak artmasına karşın niteliksel bir iyileşme sağlayamadığını gösterir. Kadın emeğinin değersizleştirilmesi, sadece bireysel ekonomik eşitsizlik doğurmakla kalmayıp, ülke genelinde verimliliği de olumsuz etkileyen yapısal bir soruna işaret eder. Dolayısıyla, Özbekistan'daki kadınların işgücü piyasasına tam ve etkin katılımının sağlanabilmesi için yalnızca yasal reformlar değil, aynı zamanda kültürel normlara dönük uzun vadeli bilinç dönüşüm politikalarına ihtiyaç vardır (Aslan, 2024). Özbekistan'da kadınların işgücünün %42'sini oluşturmalarına rağmen kayıtlı işsizlerin %63'ünü meydana getirmesi, dönemin sosyoekonomik koşulları göz önüne alındığında sürpriz değildir. 1999 itibarıyla işsiz kadınların %70'i ya vasıfsız olmaları ya da çocuk sahibi olmaları nedeniyle iş piyasasından dışlanmışlardır. Resmi işsizlik oranının yalnızca %0,5 olarak bildirildiği bu dönemde, gerçek işsizlik oranlarının %5 ila %15 arasında değiştiği tahmin edilmesi, istihdam verilerinin ne derece yüzeysel yorumlandığını göstermektedir. Gizli işsizliğin büyük bölümünü kadınların oluşturması ise bu görünmeyen işsizliğin toplumsal cinsiyet boyutunu ortaya koyar. Devletin doğum iznini iki yıldan üç yıla çıkarması, ilk bakışta kadın dostu bir politika gibi görünse de, işverenler nezdinde kadın istihdamını maliyetli hale getirmiş, dolayısıyla işe alımlarda kadınlar aleyhine bir ayrımcılık gelişmiştir. Bu durum, kadınların üretken emeği ile koruyucu sosyal politikalar arasında çelişkili bir ilişki doğurmuştur. Kadın emeğinin ekonomik yapı içindeki bu kırılgan konumu, onları çoğunlukla düşük ücretli sektörlerde örneğin tekstil, gıda ve hafif sanayi alanlarına yoğunlaştırmıştır. Ayrıca, Dünya Bankası verileri, kadınların kırsal işgücündeki rolünün giderek arttığını göstermektedir; ancak bu artış genellikle kayıt dışı, karşılıksız veya düşük gelirli işler şeklindedir. Özbekistan'da toplumsal cinsiyet eşitliği sadece yasal düzenlemelerle değil, işgücü piyasasında yapısal dönüşümlerle desteklenmelidir (Mee, 2001). Bu durum Özbekistan'da kadınların işgücü piyasasında niceliksel olarak varlık göstermelerine rağmen, niteliksel olarak dezavantajlı ve kırılgan bir konumda olduklarını; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, yapısal politikalarla desteklenmediği sürece yalnızca yüzeysel düzenlemelerle aşılamayacağını göstermektedir.

Sovyet modernleşme döneminde Özbek kadınının statüsü, hem devlet politikalarının hem de toplumsal dönüşümlerin etkisiyle belirgin biçimde şekillenmiştir. Bu dönemde kadınlar, resmi olarak çalışma hayatına dâhil edilerek toplumsal üretime katkıları arttırılmış ve çeşitli sosyal haklarla desteklenmiştir. Ancak bu kazanımlar, geleneksel ataerkil değerlerle sıkı sıkıya bağlı olan Özbek toplumunda kadınların toplumsal konumunun tam anlamıyla dönüştürülmesini engellemiştir. Sovyet döneminde uygulanan koruyucu politikalar, kadınların haklarını formal olarak güvence altına alırken, iş piyasasında kadın emeğinin maliyetini yükseltmiş ve dolayısıyla istihdamda çeşitli kısıtlamalara yol açmıştır. Bu çelişkili durum, Özbek kadınının modernleşme sürecinde hem yeni fırsatlarla karşılaştığını

hem de mevcut toplumsal normların etkisiyle sınırlamalara maruz kaldığını göstermektedir. Böylece, Sovyet modernleşmesi Özbek kadın kimliğinin şekillenmesinde hem dönüştürücü hem de sınırlayıcı bir rol oynamış, sonraki dönemlerde yaşanacak toplumsal ve ekonomik değişimlerin zeminini hazırlamıştır.

3. Bağımsızlık Sonrası Kimlik İnşası

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Özbekistan, sadece siyasi egemenliğini elde etmekle kalmamış, aynı zamanda ulusal kimliğini yeniden inşa etme sürecini de başlatmıştır. Sovyetler döneminde kolektif bir kimlik etrafında şekillenen toplumda, bu dönemin sona ermesiyle tarihsel, kültürel ve dinsel temellere dayanan özgün bir Özbek kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yeniden inşa süreci, devlet politikaları ve toplumsal dinamiklerin etkileşimiyle eğitim, medya, din, dil ve kadın rolleri gibi farklı alanlarda yeni kimlik arayışlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bağımsızlık sonrası süreç, sadece ulusal aidiyetin değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin ve kadın kimliğinin de önemli bir dönüşüm geçirdiği bir dönem olmuştur. Özbek kadını, modernleşme ile geleneksel değerler arasında gidip gelen karmaşık bir kimlik inşa etmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, ulusal kimlik inşası süreci hem toplumsal hem bireysel düzeyde derin kırılmalar ve dönüşümlerle ilerlemiş; devletin toplumsal yapıyı yeniden düzenleme çabaları bireylerin hak ve özgürlüklerine dair düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle çalışma hayatı ve istihdam politikaları, bu süreçte bireysel refahı artırmanın yanı sıra toplumsal eşitliğin sağlanması açısından da kritik bir araç olarak ön plana çıkmıştır. Böylece, bağımsızlık sonrası Özbekistan'da kadın kimliğinin inşası, yeni toplumsal koşulların ve devlet müdahalelerinin etkisiyle şekillenen dinamik bir süreç olmuştur.

Özbekistan Anayasası, bireylere iş seçme özgürlüğü ve adil çalışma koşullarında istihdam edilme hakkı tanımaktadır. Ülke, bağımsızlığını takiben 1992 yılında İstihdam Politikası Sözleşmesi'ni imzalamış ve bu çerçevede iş kanunları oluşturulmuştur (ILO, 2020: 20). Çalışanlar, iş sözleşmelerini iki hafta önceden yazılı bildirimle feshetme hakkına sahiptir ve Çalışma Bakanlığı, işçi-işveren uyuşmazlıklarında hukuki destek sağlamaktadır. Ancak yasal düzenlemelere rağmen, uygulamada hakların keyfi ve istikrarsız biçimde uygulanması önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır.

Aralık 2019'da kabul edilen "Yeni Sendikalar Kanunu" ile sendikal faaliyetlerin gönüllülük, bağımsızlık, eşitlik ve şeffaflık ilkeleri doğrultusunda yürütülmesi zorunlu hale getirilmiş, sendikaların devlet kurumları ve işverenlerin yasa dışı müdahalelerine karşı korunması amaçlanmıştır. Ayrıca, yasalar Özbekistan'da faaliyet gösteren tüm işletmelerde çalışanların çeşitli haklarını güvence altına almaktadır (state.gov, 2022). Yasal reformlar önemli olmakla birlikte, uygulamadaki yapısal sorunlar toplumsal dönüşümün yavaş ilerlediğini göstermektedir. Kadınların iş gücüne eşit katılımı önündeki engeller ve etnik azınlıkların idari pozisyonlara erişimde yaşadığı ayrımcılıklar, sosyal bütünleşme açısından ciddi zorluklar yaratmaktadır. Bu nedenle, ekonomik kalkınma ve istihdam politikalarının yalnızca yasal düzenlemelerle sınırlı kalmayıp, toplumsal cinsiyet eşitliği ve etnik adaleti merkeze alan bütüncül yaklaşımlarla desteklenmesi önemlidir. Özellikle kırsal alanlardaki bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, reformların kalıcılığı ve toplumsal faydaya dönüşmesi için temel bir gerekliliktir. Bu bağlamda, Özbekistan'ın iş yaşamına dair yasal düzenlemeleri ile uygulamadaki eksiklikler arasındaki fark, toplumsal dönüşümün çok boyutlu ve karmaşık doğasını ortaya koymakta; kadınların ve etnik azınlıkların eşit katılımının sağlanması için hem hukuki hem de kültürel düzeyde kapsamlı müdahaleler gerektirmektedir.

Sovyetler Birliği döneminde kadınların iş gücüne katılımını teşvik etmeye yönelik uygulanan politikalar, bağımsızlık sonrasında da büyük ölçüde korunmaya çalışılmıştır. Bu dönemde ağır çalışma koşulları, düşük ücret seviyeleri ve kırsal bölgelerde yaygın yoksulluk gibi yapısal zorluklara rağmen, kadınların ekonomik yaşama entegrasyonu ve mutlak yoksulluğun azaltılması açısından bazı olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak günümüzde bu politikaların etkisi azalmış; yapısal sorunların giderek derinleştiği bir tablo ortaya çıkmıştır. Özbekistan'ın bağımsızlık sonrası döneminde, özellikle Şevket Mirziyoyev liderliğinde çalışma yaşamını düzenlemeye yönelik bir dizi reform gerçekleştirilmiş olsa da, istihdama erişimde eşitsizlikler, bölgesel kalkınma farkları, sosyal destek sistemlerinin yetersizliği ve ayrımcılık karşıtı politikaların sınırlı etkisi gibi temel sorunlar hâlâ önemini korumaktadır. Bu sorunların yanı sıra, Özbekistan'da etnik temelli yönetimsel dengesizlikler de dikkat çekmektedir. Özellikle etnik azınlıkların, özellikle de Slav kökenli nüfusun yüksek idari pozisyonlarda ağırlıklı biçimde yer alması, iş gücü piyasasında temsil adaleti konusunda tartışmaları gündeme getirmektedir. Nitekim ülkede etnik

açıdan Slav kökenli Özbek olmayan nüfusun büyük bir çoğunluğu idari pozisyonların büyük bölümünü ellerinde bulundurmaktadırlar (Smith ve diğerleri, 2023). Bu durum, Özbek toplumunda kapsayıcılık ve eşitlik ilkelerinin sürdürülebilirliği açısından sorgulanması gereken bir başka boyutu oluşturmaktadır.

Özbekistan'da kadın girişimciliği üzerine yapılan çalışmalar sonucunda, kadınların girişimcilik faaliyetlerine maddi ihtiyaçlar nedeniyle yöneldiğini ve bu süreçte yaşamlarında olumlu değişiklikler yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Kadınlar, elde ettikleri gelirle ailelerinin ihtiyaçlarını karşılayabilmekte, bu da onların aile içindeki saygınlıklarını arttırmakta ve özgüvenlerini güçlendirmektedir. Bu durum, ataerkil toplum yapısının kadınların kimlik inşasında ve başarı algılarında belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Turaeva (2017), Özbekistan'daki girişimci kadınların gelirleriyle hanelerine yaptıkları katkı sayesinde aileleri ve çevrelerinde belirli bir ölçüde saygı ve ekonomik özerklik kazandıklarını ifade etmektedir. Welter vd. (2006) ise kadınların kendi işlerini yönetmeleri ve eşlerinden ekonomik anlamda bağımsızlık elde etmelerinin özgüvenlerini artırdığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Özbekistan'da kadın girişimciliği, sadece ekonomik bir faaliyet olmanın ötesinde, kadınların toplumsal rollerini yeniden tanımlamalarına ve ataerkil yapılar içinde daha güçlü bir konum elde etmelerine olanak tanımaktadır. Ancak, bu süreçte karşılaşılan zorluklar ve toplumsal normların etkisi, kadınların girişimcilik yolculuklarını şekillendirmeye devam etmektedir. Kadınların girişimcilik yoluyla elde ettikleri bireysel kazanımlara rağmen, toplumsal normların kadın kimliği üzerindeki belirleyici etkisi devam etmektedir.

Yapılan araştırmalar, geleneksel ataerkil toplum yapılarında kadınların bireysel başarılarının, çoğu zaman aile içerisindeki geleneksel rollerle çerçevelendiğini ortaya koymaktadır. Eğitim düzeyi veya sınıfsal konumdan bağımsız olarak, kadınların başarıları çoğunlukla iyi bir eş ya da anne olma rolleri üzerinden değerlendirilmektedir. Kurbanova'nın (2005) Özbek toplumuna yönelik çalışmasında da bu durum açıkça görülmektedir. Kadınların öncelikli hedeflerinin iyi bir eş ve anne olmak olarak belirlendiği ve bu nedenle diğer alanlardaki başarılarının ikinci planda kaldığı vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, Torri'nin (2012) Endonezya'daki girişimci kadınlarla yürüttüğü çalışmada da kadınların iş yaşamındaki başarılarını değil, aile içindeki rollerini ön planda tuttıkları görülmüştür. Bu bulgular, kadın kimliğinin geleneksel toplumlarda büyük ölçüde aile içi sorumluluklar üzerinden tanımlandığını göstermektedir. Eğitim ya da ekonomik bağımsızlık gibi faktörlerin kadınların toplumsal statüsünü doğrudan dönüştürememesi, toplumsal cinsiyet rollerinin ne denli derin ve dirençli olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların kamusal alandaki başarılarının görünürlüğü azalmakta; bu da hem bireysel gelişimlerinin hem de toplumsal katkılarının gölgede kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, kadınların yalnızca annelik ve eşlik gibi geleneksel rollerle değil, çok boyutlu kimlikleriyle toplumsal düzeyde kabul görmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından temel bir gerekliliktir. Bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için eğitim müfredatından medyaya, kamu politikalarından sosyal projelere kadar tüm alanlarda toplumsal cinsiyet duyarlılığına dayalı bütüncül stratejiler geliştirilmelidir.

Sovyet öncesi dönemde Özbek kadınlarının toplumsal konumları, büyük ölçüde geleneksel İslamî normlar, ataerkil aile yapısı ve yerel örf-adetlerle şekillenmiş; kadınlar çoğunlukla kamusal yaşamdan uzak, ev içi rollerle tanımlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin bölgedeki hâkimiyetiyle birlikte kadınların eğitime, iş gücüne ve kamu yaşamına katılımı teşvik edilmiş, bu durum kadın kimliğinde önemli bir kırılmaya neden olmuştur. Ancak bu modernleşme, ideolojik bir çerçeveye oturtulduğundan, özgürleşme kadar bir tür dönüşüm baskısını da beraberinde getirmiştir. Sovyet sonrası dönemde ise bu kazanımların bir kısmı korunmaya çalışılsa da, neoliberal politikaların etkisiyle kadınlar sosyal güvencelerden mahrum kalmış, geleneksel toplumsal değerler yeniden güç kazanmıştır. Böylece Özbek kadın kimliği, modernleşme ile geleneksellik arasında sıkışmış; tarihsel süreklilik içinde özgürlük, sorumluluk ve baskı dinamikleri arasında çok boyutlu bir dönüşüm geçirmiştir. Bu karşılaştırma, kadın kimliğinin sadece siyasi rejimle değil, aynı zamanda toplumsal normlarla ne denli yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, Sovyet modernleşmesinden itibaren Özbekistan'da kadın kimliğinin tarihsel dönüşümünü, çok katmanlı bir yapı içerisinde, ideolojik, toplumsal ve kültürel dinamiklerle birlikte değerlendirmiştir. Analizler göstermektedir ki kadın kimliği, sadece devlet eliyle yürütülen modernleşme projelerinin bir sonucu ya da geleneksel yapılarla çatışan statik bir kimlik formu değildir. Tam tersine, bu

kimlik; devletin ideolojik yönlendirmeleri, toplumsal normlar, dinî değerler ve kültürel kodların etkileşimiyle şekillenmiş; kadınların bireysel tecrübeleri, direniş stratejileri ve gündelik yaşam pratikleriyle sürekli olarak yeniden tanımlanmıştır. Dolayısıyla Özbekistan’da kadın kimliğinin oluşumu, basit bir çerçevede değil; çatışma, müzakere ve adaptasyon süreçlerinin iç içe geçtiği karmaşık ve dinamik bir yapıda ele alınmalıdır. Bu da bize, kadın kimliğinin zamana, mekâna ve iktidar ilişkilerine bağlı olarak yeniden üretildiğini ve tekil değil çoğul deneyimlerle inşa edildiğini göstermektedir.

Sovyet modernleşme politikaları, kadınların toplumsal yaşamdaki rollerini dönüştürmeyi amaçlayan kapsamlı bir süreç olarak kurgulanmış; bu çerçevede kadınların kamusal alana aktif biçimde katılımını teşvik eden politikalar yürürlüğe konmuştur. Eğitimde fırsat eşitliği, kadın istihdamının artırılması ve siyasal hayata katılımın teşvik edilmesi gibi adımlar, kadınların toplumsal görünürlüğünü önemli ölçüde artırmıştır. Ancak bu yapısal dönüşümler, özellikle Özbekistan gibi güçlü geleneksel yapılarla örülü toplumlarda, mevcut kültürel normlarla ciddi bir gerilim yaşamıştır. Bu noktada, kadınların toplumsal konumunu dönüştürme çabası, merkezi ideolojik yönlendirmeye yerel muhafazakâr dinamikler arasında sıkışmış; reformlar birçok bölgede sembolik düzeyde kalmış, hatta kimi yerlerde açık dirençle karşılaşmıştır. Özellikle kırsal bölgelerde, kadınların geleneksel rollerine dair yerleşik inançlar, Sovyet modernleşmesinin taşıdığı eşitlikçi söylemi toplumsal düzlemde sınırlamış; yeni roller benimsenmekle birlikte, eski yapıların gölgesi altında şekillenmiştir. Tarımsal süreçler ve erkeklerin kentlere ya da dış ülkelere göçü, kadınların üretici pozisyonlara geçmesini zorunlu kılmış ve bu da kadın emeğinin görünürlüğünde belirgin bir artışa neden olmuştur. Kadınlar bu süreçte sadece ekonomik failer değil, aynı zamanda aile birliğini sürdüren temel aktörler olarak da konumlanmışlardır. Bu yeni durum, kadınlara hem daha fazla yük hem de toplumsal anlamda yeni bir statü sağlamıştır. Ancak bu statü, her zaman özgürleştirici bir biçimde değil; bazen ekonomik zorunlulukların yarattığı geçici güçlenme olarak kalmıştır. Post-Sovyet dönemde ise bu üretkenlik, kadınlara belirli ölçüde güç kazandırmış olsa da, artan ekonomik belirsizlik ve geleneksel yapının yeniden güç kazanmasıyla birlikte bu kazanımlar kırılgan hale gelmiştir. Böylece, kadın kimliği yeniden tanımlanırken hem modernleşmenin kazanımları hem de geleneksel normların direnciyle şekillenen çift yönlü bir dönüşüm süreci ortaya çıkmıştır.

Buna karşılık, bazı bölgelerde kadınların yeni kazanımlardan tam anlamıyla yararlanmasında, güçlü geleneksel kontrol mekanizmalarının varlığı nedeniyle ciddi biçimde engellenmiştir. Aile içi baskılar, namus kavramına dayalı katı sosyal normlar ve yerleşik kültürel değerler, kadınların özgürleşme süreçlerini sınırlandırmış; modernleşmenin getirdiği haklar ve fırsatlar, pratikte bu engeller nedeniyle kısıtlı kalmıştır. Bu durum, devletin kadın haklarını genişletme çabaları ile toplumun muhafazakâr yapısı arasında derin bir kopukluk ve gerilim yaratmıştır. Modern normlarla geleneksel beklentiler arasındaki bu çatışma, Özbekistan’da kadınların toplumsal pozisyonunun karmaşık ve çoğu zaman çelişkili bir şekilde evrilmesine neden olmuştur. Yasal düzenlemeler, kadınların haklarını korumaya yönelik önemli ve gerekli adımlar içerirken, uygulama aşamasında ciddi aksaklıklarla karşılaşmıştır. Merkezi düzeyde çıkarılan mevzuatın yerel toplumlarda benimsenmesi zaman almış, yerel yöneticiler ve toplumun muhafazakâr kesimleri tarafından dirençle karşılanmıştır. Kadınların kamusal alandaki temsili, siyasi karar alma süreçlerindeki rolleri ve ekonomik hayata katılımları hala istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bu durum, hem yapısal hem de kültürel engellerin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta; kadınların toplumsal ve ekonomik hayatta daha etkin yer almalarının önünde hâlen önemli bariyerler bulunmaktadır. Özbekistan’daki kadın kimliği dönüşümünün sürdürülebilirliği ve derinleşmesi için, sadece yasal düzenlemeler değil, aynı zamanda toplumsal bilinçlenme, kültürel dönüşüm ve kadınların güçlendirilmesine yönelik kapsamlı stratejilerin eş zamanlı yürütülmesi gerekmektedir.

Bu çelişkiler, kadın kimliğinin tekdüze bir modernleşme çizgisi üzerinden okunamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Kadın kimliği, tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerin kendi sosyo-politik dinamikleri, kültürel kodları ve ideolojik müdahaleleriyle şekillenen çok katmanlı ve karmaşık bir yapıdır. Her dönem, kendi özgün koşulları ve gerilimleriyle bu kimliği yeniden tanımlamış; baskı ve direnç, kabul ve müzakere, dönüşüm ve muhafazakâr direnç gibi birbirine paralel ve iç içe geçmiş süreçler içinde kadın kimliğini örmüştür. Bu nedenle, kadın kimliğini anlamak için sadece modernleşme ya da geleneksellik üzerinden değil, aynı zamanda bu süreçlerin kesişim noktalarındaki etkileşimlere odaklanmak gerekmektedir. Böylelikle kimlik, statik bir olgu değil; sürekli yeniden müzakere edilen, çok katmanlı ve dinamik bir sosyal ve kültürel yapıya dönüşmektedir. Kadın kimliğinin yeniden biçimlenme sürecinde, dinî normlar, kültürel ritüeller ve toplumsal semboller merkezi ve belirleyici bir rol oynamıştır. Bu

unsurlar, yalnızca kadınların toplumsal konumunu şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda kadınların kendilerini nasıl algıladıkları ve toplum içindeki rollerini nasıl benimsedikleri üzerinde de derin etkiler yaratmıştır. Modern devletin getirdiği reform ve söylemler, kadınların özgürleşmesini ve eşit haklar kazanmasını teşvik etse de, bu devletçi modernleşme, geleneksel inanç ve pratiklerle her zaman tam bir uzlaşma sağlayamamıştır. Özellikle dini normlar, kadınların toplumsal davranışlarına ve kimlik inşasına ilişkin güçlü bir çerçeve oluşturarak, değişime karşı direnç mekanizmaları geliştirmiştir.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu analiz, sadece Özbekistan özelinde değil, aynı zamanda genel anlamda post-Sovyet coğrafyasında ve modernleşme süreçlerini deneyimleyen toplumlarda kadın kimliğinin kavranmasına önemli teorik katkılar sunmaktadır. Çalışma, kadın kimliğinin yalnızca devlet politikaları ve resmi reformlarla şekillenmediğini, aksine bu kimliğin daha çok toplumsal ilişki ağları, kültürel pratikler ve bireysel deneyimler aracılığıyla sürekli yeniden üretildiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, kadın kimliği çalışmalarında geleneksel devlet-merkezli paradigmanın ötesine geçerek, kimliğin çok boyutlu ve dinamik doğasını ortaya koyar. Ayrıca, post-Sovyet toplumların karmaşık geçiş süreçlerinde kadınların karşılaştığı çeşitli güçlükler, direniş biçimleri ve adaptasyon stratejileri gibi faktörlerin daha bütüncül bir biçimde analiz edilmesini sağlar. Böylece çalışma, sadece tarihsel ve sosyopolitik bağlamda değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ve kimlik teorileri alanında da disiplinler arası bir perspektif geliştirmeye katkıda bulunur. Bu açıdan, kadın kimliğinin devlet politikalarının tek taraflı ürünü olmadığı, sosyal ilişkiler ve kültürel etkileşimler içinde sürekli müzakere edilerek inşa edilen çok katmanlı bir süreç olduğu sonucunu güçlendirir.

Sonuç olarak, Özbekistan'daki kadın kimliğinin dönüşüm sürecinin oldukça hassas ve karmaşık bir denge üzerine kurulu olduğu açıkça görülmektedir. Bu denge, kadın kimliğinin ne tamamen modernleşme rüzgârlarına kapılıp tekdüze bir biçime bürünmesini ne de yalnızca geleneksel ve yerleşik kalıplarla sınırlı kalmasını kabul etmeyen çok boyutlu bir yapıyı ifade eder. Çalışmanın ortaya koyduğu temel bulgu, Özbek kadın kimliğinin tarih boyunca farklı ideolojik müdahalelerle biçimlendirilmiş, bu süreçte çeşitli sınamalara tabi tutulmuş ve aynı zamanda yerel kültürel normlar ve sosyal pratiklerle sürekli yeniden tanımlanmış dinamik bir sistem olduğu yönündedir. Bu karmaşık yapının anlaşılabilmesi için, gelecekte yapılacak araştırmaların kadınların yaşadıkları özgün deneyimlere odaklanması, coğrafi ve toplumsal çeşitlilikleri göz önüne alarak farklı bölgelerdeki dönüşüm süreçlerini incelemesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca mikro düzeydeki sosyal etkileşimlerin, kadın kimliğinin inşasında nasıl rol oynadığını anlamak, bu alandaki bilgi birikimini zenginleştirecek ve daha nüanslı analizlere olanak sağlayacaktır. Bu yaklaşım, kadın kimliği çalışmalarının tekdüze ve genelleşici yorumlardan uzaklaşıp, daha derin, bağlama özgü ve katmanlı bir perspektifle ele alınmasını mümkün kılacaktır. Böylece, hem akademik literatüre hem de toplumsal cinsiyet politikalarına daha etkili katkılar sunulabilir.

Kaynaklar

- Asian Development Bank. (2008). Gender assessment of the Labour and Family Codes of the Republic of Uzbekistan. Asian Development Bank.
- Aslan, O. E. (Ed.). (2024). Özbekistan: Devlet, toplum ve göç. Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yayınları (TİAV).
- Bahar, H. (1994). Türkistan'ın coğrafi konumu ve İlkçağ kaynaklarına göre tarihi. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (1).
- Bocutoğlu, E. (1998). Orta Asya ve Kafkasya'daki durum ve Avrupa güvenliği (Yayın No. 1998/1). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women [CEDAW]. (2022). Concluding observations on the sixth periodic report of Uzbekistan (E/C.12/UZB/CO/6) [81st session, Geneva]. United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/3966403?ln=en&v=pdf>.
- Çığır, E. (2010). Özbekistan'da demografik yapı [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü].
- Doğanay, H. (1995). XXI. yüzyıla girerken Türk dünyası (Yayın No. 793). Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Exnerová, V. (2008). Çarlık ve Sovyet yönetimi altında Orta Asya'da İslam: Bölgenin merkezlerinden biri olan Fergana Vadisi örneği (1. baskı). Karolinum.
- Curtis, G. E. (1996). Uzbekistan: A country study. GPO for the Library of Congress.

- International Labour Organization [ILO]. (2020). Towards full and productive employment in Uzbekistan: Achievements and challenges.
- International Labour Organization [ILO]. (2020). Women and the world of work in Uzbekistan: Towards gender equality and decent work for all. ILO Moscow.
- International Labour Organization [ILO]. (2022, March 1). Uzbek cotton is free from systemic child labour and forced labour. <https://www.ilo.org>
- Kamp, M. (2006). The new woman in Uzbekistan: Islam, modernity, and unveiling under communism (1st ed.). University of Washington Press.
- Mee, W. (2001). Women in the Republic of Uzbekistan: Country briefing paper. Asian Development Bank, East and Central Asia Department, Office of Environment and Social Development. <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/32604/women-uzbekistan.pdf>
- Mee, W. (2001). Özbekistan Cumhuriyeti'ndeki kadınlar. Manila: Asya Kalkınma Bankası, Doğu Programlar Departmanı ve Çevre ve Sosyal Kalkınma Ofisi.
- Pomfret, R. & Anderson, K. (1997). Uzbekistan: Welfare impact of slow transition (No. 135). WIDER Working Papers. <https://ideas.repec.org/p/ags/widerw/295460.html>
- United Nations. (1979). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW). United Nations Publishing.
- Özdoğan, G. G. (1994). Sovyetler Birliği'nden bağımsız cumhuriyetlere: Uluslaşmanın dinamikleri, bağımsızlığın ilk yılları Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan. In B. Ersanlı Behar (Ed.), Uluslaşma sürecinde Türk cumhuriyetleri (pp. 57–85). Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 1723.
- Özey, R. (2006). Türk dünyası coğrafyası. İstanbul: Aktif Yayınları.
- Smith, D. R. G. Hambly, R. G. & Sinor, D. (2025, Haziran 23). Uzbekistan. Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Uzbekistan>
- State. gov. (2021). 2021 Report on International Religious Freedom: Uzbekistan. U.S. Department of State. <https://www.state.gov/reports/2021-report-on-international-religious-freedom/uzbekistan/>
- Torri, M. C. (2012). The Jamu system: Linking small-scale enterprises, traditional knowledge and social empowerment? International Journal of Entrepreneurship and Small Business, 15(4), 488–501. <https://doi.org/10.1504/IJESB.2012.046477>.
- Tradingeconomics.com. (2025, Haziran 7). Uzbekistan indicators. Trading Economics. <https://tradingeconomics.com/uzbekistan/indicators>.
- Turaeva, R. (2017). Gender and changing women's roles in Uzbekistan: From Soviet workers to post-Soviet entrepreneurs. In M. Laruelle (Ed.), Constructing the Uzbek state: Narratives of post-Soviet years (pp. 303–318). Lanham, MD: Lexington Books.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2017). Women entrepreneurs in Uzbekistan: Challenges and opportunities. Taşkent: UNDP.
- Welter, F. Smallbone, D. & Mirzakhlikova, D. (2006). Women entrepreneurs between tradition and modernity – The case of Uzbekistan. In F. Welter & D. Smallbone (Eds.), Enterprising women in transition economies (pp. 45–66). Aldershot: Ashgate.
- World Bank. (2025). Homepage. <https://www.worldbank.org/>.
- International Labour Organization (ILO). (2023). Uzbekistan: Gender equality and decent work – Women and the world of work in Uzbekistan. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@sro-moscow/documents/publication/wcms_907344.pdf.